

په یوه ندى نیوان وه بهر هینانی بیان راسته وخو و نرخی نالوگوری دراو

له عیراق له ماوهی ۲۰۱۰-۲۰۲۲

تویژینه وهیه که پیشکش به کولیتی کارگیری و ئابوری به شی ئابوری وهک
به شیک له پیداویستی هکانی به ده ستهینانی پروانامهیی به کالوریوس له زانستی

ئابوری

ناماده کردنی

رویا مهاجر رشید

سۆران یوسف عدو

سارا اسماعیل جواد

سروش عبدالکریم عبدالسلام

به سه ره رشتی

م. مزه فەر حمد مصطفی

کوردستان - ههولیر

۲۰۲۴

پیشهکی

پیکهاتهی ئابووری نیودهولهتی ئیستا شایهتی گۆرانکارییه گهورهکانه، که ئهنجامی سه رهه لانی جیهانگیری ئابوورییه که نوینه رایهتی دهکریت له جولهی ئازادی سه رمایه و کالای و خزمه تگوزاری له نیوان ولاته جیاوازهکانی جیهاندا، و دواتر بایه خدان به بازرگانی و وه به رهیتانی راسته وخوی بیانی بووه ته بایه خیکی گهوره له روشنایی جیهانگیریدا و دواتر وه به رهیتانی راسته وخوی بیانی بووه هاندهریکی به هیز بو به دهستهیتانی په ره پیدان له ولاتانی جیهاندا. هه موو شتیک به بی جیاوازی ولاتان به تاییه تی ولاته تازه گه شه کردوو هکان هه ول دهن سه رچاوه یه کی گه و ره ی دارایی دابین بکن بو زیادکردنی پیشبرکیی ئابوورییه کانیان و چاره سه رکردنی ناهاوسه نگی له هاوسه نگی پاره دانه کان، له بهر ئه وه گرنگی وه به رهیتانی راسته وخوی بیانی وه ک ئامرازیکی جیگره وه ی دارایی که له لایهن زۆریک له و ولاتانه وه پشتی پی ده به ستن که . پرووه پرووی کورتهیتانی دارایی وه به رهیتانه ناوخوییه کانیان ده بنه وه

به روانگی پالنهری به هیز له سه ر بنه مای وه به رهیتانی راسته وخوی بیانی له پرۆسه ی گه شه پیداندا، ولاته تازه گه شه کردوو هکان سیاسه تی دارایی و دراوییان په ره پیداو ه بو هاندانی وه به رهیتانی راسته وخوی بیانی، گرنگترینیان سیسته می نرخ ی ئالوگۆره که نوینه رایه تی یه که م زنجیره دهکات که وه به رهینه ر و ولاتی خانه خوئ به یه که وه ده به ستیته وه. له بهر ئه وه ی هه ری می ، کوردستان به شیکه له عیراق و سهروه ری دراوی له پرووی دیاریکردنی نرخ ی ئالوگۆره وه ، به لام بو گۆرانی وه به رهیتانی راسته وخوی بیانی رۆلکی تاکلایه نه ی هه یه و یاسای خوی هه یه له وانه یاسای ژماره (4) ی ئه نجومه نی نیشتمانی کوردستان - عیراق له دانیشتنی ژماره (15) دا که له 4/7/2006 به ریوه چوو به مه به سستی راکیشانی به رزترین بری وه به رهیتانی بیانی بو ناوچه که و به دهستهیتانی گه شه و سه قامگیری ئابووری. له هه ری می کوردستانی عیراق

بەشى يەكەم

چوارچىۋەي گىشتى تويژىنەۋە

يەكەم: گىرنگى تويژىنەۋە

1. رېژەي ئالوگور يەكەمگە لە نىشاندەرەكانى سەقامگىرى ئابوورى و بۆيە كۆنترولكردنى گىرنگىيەكى زورى ھەيە بۇ دەۋلەت بۇ كۆنترولكردنى گوراۋەكانى تىرى ماكرۇئابوورى
2. گىرنگى تويژىنەۋەكە برىتتېيە لە ئاشكراكردنى پەيوەندى راستەقىنەي نىوان نىرخى ئالوگور و ۋەبەرھىنانى راستەوخوى بيانى
3. شىكردنەۋەي واقع و پىشېبىنەكانى ۋەبەرھىنانى راستەوخوى بيانى لە ھەرىمى كوردستان/ عىراق رېگەمان پىدەدات كە ئەو ھەلۋىستانە دىارى بىكەين كە لە سىياسەتى ھەرىمى كوردستاندا ھەيە بۇ پاكىشانى ۋەبەرھىنانى بيانى بۇ ناوخۇ

دووم: كىشەي تويژىنەۋە

ئابوورى ھەرىم رووبەرووى چەندىن كىشە دەبىتەۋە لەۋانە خراپتربوونى بۆشايى سەرچاۋە ناوخۇبىيەكان و بىكارى و كىشەكانى دىكە و پاشان ھەرىمى كوردستان ھەۋلەدەدات ۋەبەرھىنانى بيانى زىاتر پاكىشەيت بۇ چارەسەر كىشە ئەم كىشەنە ۋەك سەرچاۋەيەكى دارايى دەرەكى بۇ گەشەپىدانى ئابوورى. لەبەر ئەۋە

كىشەي سەرەكى تويژىنەۋەكە برىتتېيە لە:

زانىنى كارىگەرى رېژەي ئالوگور و ھەلاۋسانەكانى لەسەر لىشاۋى ۋەبەرھىنانى راستەوخوى بيانى لە ناۋچەكە لە پۇشنايى سىياسەتە جۇراۋجۇرەكانى ناۋچەكە بۇ پاكىشانى ۋەبەرھىنانى راستەوخوى بيانى و ھەروەھا كارىگەرى ۋەبەرھىنانى راستەوخوى بيانى لەسەر نىرخى ئالوگور.

سېئېم: ئامانجى تويژينه وه

ئامانجى ليكولينه وه كه ئه وه يه كه تيشك بخاته سهر گرنگترين گوراوه كان كه ريزه ي ئالوگور و وه به رهيتانى راسته وخوى بيانى ديارى دهكهن و پهيوه ندى هوكارى نيوانيان نيشان بدات

كاركردن له سهر دوزينه وه ي موديليكى ستاندارد كه پهيوه ندى راسته قينه ي نيوان ريزه ي - ئالوگور و وه به رهيتانى راسته وخوى بيانى به رجه سته بكات

به كارهيتانى شيوازي ستاندارد و موديله ئامار يه كان

پهيوه ندى نيوان نرخى دراو و وه به رهيتانى بيانى

چوارهم: گريمانه ي تويژينه وه

- له رووى ئامار يه وه پهيوه ندى كه راسته وخوى هيلى هه يه له نيوان گورانكار يه كانى ريزه ي ئالوگور و وه به رهيتانى راسته وخوى بيانى .
- گورانكار يه كانى ريزه ي ئالوگور كار يه گه رى له سهر ليشاوى وه به رهيتانى راسته وخوى بيانى هه يه له دريژخايه ندا
- گورانكار يه كانى ريزه ي ئالوگور ي دريژخايه ن كار يه گه ر ييان هه يه
- كار يه گه ر يه كى گه وره هه يه له سهر ميتودولوزيائى تيكه لكردن له خه ملاندنى پهيوه ندى نيوان گوراوه كانى تويژينه وه كه

پیتجەم: میتۆدی توێژینه‌وه

شیوازی وەسفکردن و شیکردنە‌وه: که تیشک دەخاته سەر وەسفکردن و شیکردنە‌وه‌ی دیارده ئابوورییه‌کان و ئەمەش له مامەڵەکردن له‌گەڵ چوارچێوه‌ی تیۆری وەبەرھێنانی راستە‌وخۆی بیانی و رێژە‌ی ئالوگۆر وەک دیارده‌یه‌کی ئابووری که سەرنجی زۆریک له توێژەرانی ئابووری راکیشاوه.

رێگای چەندایەتی: که تیشک دەخاته سەر شیکردنە‌وه‌ی چەندایەتی گۆراوه ئابوورییه‌کان له رێگە‌ی مۆدیلی ستانداردی جیاواز به ئامانجی لیکۆلینه‌وه له پە‌یوه‌ندی نیوان وەبەرھێنانی راستە‌وخۆی بیانی و نرخ‌ی ئالوگۆر له هە‌ریمی کوردستان - عێراق.

بهشی دووهم

چه مکی وه به رهینان و کاریگه ری له سهر ئابووری

یه که م: پیناسه ی وه به رهینان

مه به ست له وه به رهینان، قوربانیدانی خه رجه کی دارایی دیاریکراوه له ئیستادا له به رامبه ر گه پانه وه یه ک که چاوه پروان ده کریت له داهاتوودا پرووبات و به م شیوه یه ئه م گه پانه وه یه چاوه پروانکراوه ده بیته نوینه رایه تییه ک که گه رهنتی قوربانیدان و بیبه شبوون و سهرنجدان ده کات به دریزایی ماوه ی وه به رهینان (الزین، 2012، ص 16).

هه روه ها ده توانریت پیناسه بکریت که وه به رهینانی پارهی به رده ست له سهره وت و سامانی جوراوجوردا بو به ده ستهینانی ره وتی دارایی زیاتر له داهاتوودا، ئه م لیثاوانه قه ره بووکردنه ون که وه به رهینهر له بری به کارهینانی ئه م پارانه له لایهن وه به رهینهرانی دیکه وه به دریزایی ئه و ماوه یه ی که وه به رهینهر ده سته ردارای سهرمایه که ی ده بیت، وه ریده گریت له به رچاوه گرتنی به ده ستهینانی گه پانه وه که به های قه ره بووکردنه وه که ده گریتته وه. (شیبب، 2009، ص 15).

هه روه ها به وازهینان له خاوه ندرایتی ده سته جیی پاره ناسراوه بو ئه وه ی له داهاتوودا بره پارهی کی زیاتر به ده ستهینیت (Reilly and Brown, 2011, p4)

دووهم: گرنگی وه به رهینان

وه به رهینان رولیکی گه وره ی هه یه له هاندانی چالاکی ئابووری له هه ر ولاتیکدا، ئه مه ش ده گه ریتته وه بو ستراتیژی وه به رهینان، گرنگترین رولی وه به رهینان له دریزخایه ندا، و به بزویته ری سهره کی گه شه ی ئابووری داده نریت، ره هه ندیکی هه یه له... داهاتوو و سوودیکی نیمچه هه میشه یی هه یه، واته ریزه ی گه شه ی پیویست، په یوه سته به توانای راکیشانی پویشتنی

پارەى پئويست و ئەمەش بەندە بە تواناى دابىنکردنى ھاندان و سوود و ئاسانكارى كە كارىگەرى رېژەيى لەسەر سەرمایە ھەيە خاوەنەكانيان لە برباردانى وەبەرھيئان لە ھەر ولاتىكدا خيراكردنى گەشەسەندنى ئابوورى دەبیت لەگەل زیادكردنى وەبەرھيئان و ئىستغلالكردنى وزەكاندا بىت و... ئەو ئەگەرەنەى لەبەردەستى كۆمەلگادان بە باشترین شيوە دەقۆزىنەوہ (الزين، 2012، ص 42)

بۆيە بۆمان دەردەكەويت كە ولاتانى پيشكەوتوو گرنگيەكى زۆريان بە پرسى وەبەرھيئان داوہ، بە دەركردنى ياسا و ياسايەك كە ھانى وەبەرھيئان دەدات و ئەم بەرژەوہندييە لە رېگەى ئاسانكارىيان بۆ ھەموو رېكارە پئويستەكان بۆ گواستەوہى سەرمایە لە ولاتىكەوہ بۆ ولاتىكى ديكە ديارە.

دەتوانين لە رېگەى ئەم خالانەى خوارەوہ گرنكى وەبەرھيئان كورت بكەينەوہ: (برقوق و اخرون، 2016، ص 21)

1. زيادكردنى داھاتى نيشتمانى.
2. رەخساندنى ھەلى كارى نوئ.
3. پرۆسەى گەشەسەندنى ئابوورى و كۆمەلايەتى دارايى دەكات.
4. زيادكردنى بەرھەمھيئان و پالپشتى ھاوسەنگى بازارگانى و ھاوسەنگى پارەدان.

سېيەم: ئامانجى وەبەرھيئان

پرۆسەى وەبەرھيئان كۆمەلەك ئامانجى ھەيە، كە بەم شيوەيە كورتى دەكەينەوہ: (الزين، 2012، ص 44)

1. ئامانجە ئابوورىيەكان: وەبەرھيئان دەبیتە ھۆى زۆرترين قازانج چونكە ئەو ئامانجەيە كە پرۆژەكە ھەولى بەدەستھيئانى دەدات وەك گەرانەوہى سەرمایەى وەبەرھيئان و زيادكردنى گەشەكردن و گەشەسەندنى، ئەمەش جگە لە زيادكردنى تواناى پرۆژەكە بۆ

بەکارهیتانی کاراتر لە ھۆکارەکانی بەرھەمھێنان، بە تاییەتی کەرەستەیی خاوی و وزە، ھەرودھا قوولکردنەوھەیی پیشەسازی ناوھۆیی و زیادکردنی بەرھەمھێنان، کالای و کالای مامناوھەندەکان کە لە ناوھۆدا بەرھەم دەھێنرێن بۆ زیادکردنی بەھای زیادکراویان و زیادکردنی گەرانەوھە و گەرانەوھەیی ئابووری.

2. ئامانجە تەکنەلۆژییەکان: وەبەرھێنانەکان دەبیتە ھۆی پەرەپێدانی تەکنەلۆژیای ناوھۆیی و شیوازی بەرھەمھێنان بۆ ئەوھەیی زیاتر توانای دابینکردنی پێداویستیەکانی دەوڵەت و تاکەکان ھەبیت، ھەرودھا پەرەپێدان و ھەلمژینی تەکنەلۆژیای و شیوازیەکانی بەرھەمھێنان کە ھاوردە کراون بۆ ئەوھەیی ببنە گونجاوی بۆ بارودۆخی ناوھۆیی و مۆدیلیک بیت کە لەلایەن پرۆژە ھاوشیوھەکانەوھە وەرگیرابیت.

3. ئامانجە کۆمەلایەتیەکان: وەبەرھێنان بەشدارە لە بەرھەنگاربوونەوھەیی بیکاری لە ڕیگەیی بەکارھێنانی ژمارەھەکی زۆر لە ھیزی مڕۆیی و بەمەش بەرھەنگاربوونەوھەیی ھەژاری و نەزانی، ھەرودھا بەشدارە لە پالپشتیکردنی ژیرخانی کۆمەلگا چونکە وەبەرھێنان لە پرۆژەھەکا ڕەنگە پێویستی بە دروستکردنی بینایەک، دروستکردنی ڕیگایەک، یان دروستکردنی پردیک یان پارکیک.

4. ئامانجە کۆمەلایەتیەکان: وەبەرھێنانەکان بەشدارن لە جیبەجیکردنی سیاسەتی ئابووری دەوڵەت بە سەردانکردن بۆ دامەزراندنی ئەو پرۆژانەھە کە ئەم سیاسەتە بەدی دینن جگە لە گەیشتن بە ئاسایشی ئابووری بۆ کۆمەلگا و ئەویش لە ڕیگەیی پێداویستیەکانی ھاوولاتیانەوھە لە ڕیگەیی جیبەجیکردنی ئەو پرۆژانەھە وەبەرھێنانەوھە کە بەدەستەوھە دەنالینن دابینکردنی دەسەلات و خزمەتگوزارییە سەرھەتایی و لوکسەکان و کۆتاییھێنان بە وابەستەیی بۆ کۆمەلگەھەکی تر.

چوارهم: نامرازه‌کانی وه‌به‌رهیتان

زور نامرازی وه‌به‌رهیتان له‌به‌ردهستی تاک و کومپانیاکاندایه و ئەم نامرازانه به‌پیی ئاستی مه‌ترسی قبولکراو و نامانجه‌کانی وه‌به‌رهیتان ده‌گورپیت. لێردها چهند نامرازیکی باوی وه‌به‌رهیتان ده‌خه‌ینه‌پوو :

1. پشکه‌کان: کرینی پشکی ئەو کومپانیاکانه که له بۆرسه‌دا ریزکراون. وه‌به‌رهیتان ده‌توانن سوودمه‌ند بن له گه‌شه‌کردنی به‌های پشکه‌کان و پاداشته‌کان .
2. بۆند: به‌لگه‌نامه‌ی ئایینی که له‌لایه‌ن حکومه‌ت یان کومپانیاکانه‌وه‌ ده‌رچوووه و یه‌کیکه له وه‌به‌رهیتانه سه‌لامه‌ته‌کان. بۆنده‌کان له ماوه‌ی دیاریکراودا گه‌رانه‌وه‌ی جیگیر ده‌دن .
3. سندوقه‌کانی بازرگانی ئالوگور (ETFs): ئەو سندوقانه‌ی که به‌دواداچوون بۆ پیوه‌ره تایبه‌ته‌کان یان گروهه‌کانی سه‌روه‌ت و سامان ده‌که‌ن. بازرگانیکردن به ETF ئاسانه و به‌تیچووی که‌م به‌رده‌سته .
4. سندوقی هاوبه‌ش : ئەو سندوقانه‌ی که پارهی وه‌به‌رهیتان کۆده‌که‌نه‌وه و له چه‌ندین سه‌روه‌ت و سامانی داراییدا وه‌به‌رهیتانی ده‌که‌ن، وه‌کو پشک، بۆند و کالا .
5. خانووبه‌ره: وه‌به‌رهیتانیکه له خانووبه‌ره‌ی بازرگانی یان نیشه‌جیپوون، جا چ به کرینی مولکه‌که به شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ یان به وه‌به‌رهیتان له دامه‌زراوه‌ی وه‌به‌رهیتانی خانووبه‌ره (REITs).
6. کالا: وه‌به‌رهیتان له کالاکانی وه‌ک زیڕ، نه‌وت و دانه‌ویله له ریگه‌ی گریبه‌ستی ئاینده یان سندوقه‌کانی ئالوگورکردن .
7. دراوی بیانی (Forex): بازرگانیکردن به دراوه بیانییه‌کان به‌و چاوه‌روانییه‌ی که به‌هاکه‌یان له به‌رامبه‌ر دراویکی تردا بگورپیت .
8. دراوی کریپتۆ: وه‌به‌رهیتان له دراوه دیجیتالییه‌کانی وه‌ک بیتکۆین و ئیتیریم .

پېنجه م: وډبه رهیتانی راسته وځوی بیانی

وډبه رهیتانی راسته وځوی بیانی ئاماژه یه بؤ پرۆسه ی وډبه رهیتانی سه رمایه یان سه روه ت و سامان له ولاتیک یان هه ریمیک تر به مه به ستی به دهسته ییتانی خاوه ندریت یان کونترۆلکردن له کۆمپانیا یان پرۆژه ناوځوییه کان. ئەم جوړه وډبه رهیتانه به یه کیك له گرنه ترین ئامرازه کانی گه یشتن به گه شه سه ندنی ئابووری و گواسته وه ی ته کنۆلۆژیا و شاره زایی کارگپر ی له نیوان ولاتان داده نریت. وډبه رهیتانه رانی ده ره کی ده توانن چه ندین سوود له وډبه رهیتانی راسته وځوی ده ریایی به ده ست به یین، له وانه فراوانکردنی بازنه ی چالاکیه بازارگانییه کانیان، زیادکردنی به ره مه ییتان، و به دهسته ییتانی قازانجی دارایی به رده وام .

وډبه رهیتانی راسته وځوی بیانی هۆکاریک گرنه بؤ هاندانی گه شه ی ئابووری و پېشخستنی گه شه پیدانی به رده وام له ولاتانی وهرگری وډبه ره ییتان. جگه له دابینکردنی سه رمایه ی پووست بؤ جیه جیکردنی پرۆژه کان و دابینکردنی هه لی کاری ناوځوی، وډبه رهیتانی راسته وځوی بیانی ده توانیت به شداری بکات له گواسته وه ی ته کنه لۆژیا و زانیاری و پراکتیزه کارگپر ییه پېشکه وتوووه کان بؤ ولاتانی وهرگر، ئەمه ش توانای گه شه پیدان و مؤدیترکردنیان به رز ده کاته وه .

لایه نیکی دیکه ی ئەرینی ره وتی وډبه رهیتانی بیانی ئەو رۆله یه که ده یگپر ن له به رزکردنه وه ی ئالوگۆری بازارگانی و به هیژکردنی په یوه ندیه ئابوورییه کانی نیوان ولاتان. وډبه رهیتانی راسته وځوی بیانی ده توانیت به شداریت له به رزکردنه وه ی هاوکاری ئابووری نیوان ولاتان و فراوانکردنی بنکه ی بازارگانی جیهانی، که له کۆتاییدا ده بیته هۆی به دهسته ییتانی گه شه ی ئابووری زیاتر و دروستکردنی ده رفه تی نوئ بؤ گه شه پیدان .

سه ره پای سووده به رچاوه کانی وډبه رهیتانی راسته وځوی ده ریایی، ده توانیت رووبه رووی چه ندین ته حه دا بیته وه، له وانه مه ترسی سیاسی، ئابووری و کۆمه لایه تی. گۆرانکاری له

سیاسه‌ته‌کانی حکومت یان نائارامی سیاسی له ولاتانی میوانداردا ده‌توانیت کاریگری له‌سه‌ر ئه‌دای وه‌به‌ره‌هینانه‌کان هه‌بیت و داها‌تی چاوه‌روانکراو له‌سه‌ریان که‌م بکاته‌وه .

به‌گشتی وه‌به‌ره‌هینانی راسته‌وخوی بیانی توخمیکی سه‌ره‌کییه له به‌هیزکردنی ئابووری جیهانی و گه‌یشتن به گه‌شه‌سه‌ندنی به‌رده‌وام. ئه‌گه‌ر به باشی به‌په‌په‌بجیت و ته‌حه‌ددیات‌ی هه‌نووکه‌یی تپه‌په‌په‌نیریت، ده‌توانیت بزوینه‌ریکی گرنگی گه‌شه‌سه‌ندنی ئابووری و خو‌شگوزه‌رانی خه‌لک بیت.

شه‌شه‌م: گرنگی وه‌به‌ره‌هینانی راسته‌وخوی بیانی

1. هاندانی گه‌شه‌ی ئابووری: وه‌به‌ره‌هینانی راسته‌وخوی بیانی ده‌توانیت به‌شداربیت له زیادکردنی په‌په‌په‌نیریت گه‌شه‌ی ئابووری له ولاته‌ی که وه‌به‌ره‌هینانه‌که وه‌رده‌گریت، به‌و په‌په‌په‌نیریت خه‌رجیه‌کان به‌رز ده‌کاته‌وه و به‌شداره له دا‌بینه‌کردنی هه‌لی کار و په‌ره‌په‌په‌نیریت ژیره‌خانی.

2. ته‌کنه‌لوژیا و گواسته‌وه‌ی زانیاری: وه‌به‌ره‌هینانی راسته‌وخوی بیانی زورچار له‌گه‌ل گواسته‌وه‌ی ته‌کنه‌لوژیا و زانیاریدا ده‌بیت، ئه‌مه‌ش به‌شداره له گه‌شه‌په‌په‌نیریت په‌په‌په‌نیریت ناوخوییه‌کان و زیادکردنی توانای کپه‌په‌په‌نیریت له‌سه‌ر ئاستی جیهانی.

3. په‌خساندن‌ی هه‌لی کار: وه‌به‌ره‌هینانی راسته‌وخوی بیانی ده‌توانیت هه‌لی کاری نو‌ی له ولاتی میوانداردا دروست بکات، په‌په‌په‌نیریت بیکاری که‌م بکاته‌وه و گه‌شه‌په‌په‌نیریت ئابووری و کومه‌لایه‌تی به‌ره‌وپه‌په‌نیریت ببات.

4. باشترکردنی ژیره‌خانی: په‌نگه وه‌به‌ره‌هینانی راسته‌وخوی بیانی به‌شداربیت له په‌ره‌په‌په‌نیریت ژیره‌خانی ولاتی میواندار، وه‌ک په‌په‌په‌نیریت، به‌نده‌ر و په‌په‌په‌نیریت‌خانه‌کان، که به‌شداره له به‌رزکردنه‌وه‌ی گه‌شه‌ی ئابووری و باشترکردنی کوالیتی ژیهانی دانیشه‌توان.

5. زيادبوونی بازارگانی دهرهکی: وهبه رهینانی راسته و خوی دهرهکی ده توانیت بازارگانی نیوان ولاتی میواندار و ولاتی وهبه رهینەر زیاد بکات، ئەمەش ئابووری ناو خویی به هیژ دهکات و به شداره له باشتکردنی په یوه ندییه نیوده وله تییه کان.

6. باشتکردنی بازارپی کاری ناو خویی: کۆمپانیاکانی وهبه رهینراوی بیانی ده توانن راهینان و په ره پیدان بو کریکارانی ناو خویی دابین بکن، ئەمەش ده بیته هوی به رزکردنه وهی لیها تووی و باشتکردنی کوالیتی هیژی کاری ولاتی میواندار.

به گشتی وهبه رهینانی راسته و خوی بیانی ئامرازیکی کاریگه ره بو پیشخستنی گه شه سه ندنی ئابووری و به ده سه تهینانی به رده وامی له ولاتانی میوانداردا، ههروهها به شداره له به ده سه تهینانی سوودی هاوبهش بو وهبه رهینەر و ولاتانی میواندار.

حه وته م: هۆکاره کانی زیاد کردنی وهبه رهینانی بیانی راسته و خۆ

پراکیشانی وهبه رهینانی راسته و خوی بیانی په یوه سه ته به چهند هۆکاریکه وه که کاریگه ریبیان له سه ر بریاری وهبه رهینهرانی بیانی بو وهبه رهینان له ولاتیکی دیاریکراودا هه یه. له نیو ئەم هۆکارانه دا:

1. سه قامگیری سیاسی و ئابووری: سه قامگیری سیاسی و ئابووری یه کیکه له هۆکاره سه ره کییه کانی پراکیشانی وهبه رهینانی راسته و خوی دهرهکی. ئەو ولاتانه ی که ژینگه یه کی سیاسی و ئابووری سه قامگیر و متمانه پیکراویان هه یه، به زۆری زیاتر سه رنج پراکیشن بو وهبه رهینهرانی بیانی.

2. ژیرخانی به هیژ: ژیرخانی باش، وهک ریگاوبان و به ندهر و تۆری لوجستی، هۆکاریکی گرنگه بو پراکیشانی وهبه رهینانی راسته و خوی بیانی، به و پییه ی ئەم ژیرخانه به هیژه ئاسانکاری بو پرۆسه ی به ره مهینان و دابه شکردن دهکات و تیچووی لوجستی که مده کاته وه.

3. ياسا و ياساى گونجاو: سياسه تەكانى حكومت و ياساى ئابوورى رۆلىكى گىرنگ دەگىرن لە راکىشانى وەبەرهينانى راستەوخۆى بيانى. وەبەرهينەرانى بيانى بەدواى ژىنگەيەكى لەبار و شەفادە دەگەرپن بۆ ياسادانان و باج، كە پاراستنى مافى خاوەندارىتى و گەرەنتى بۆ وەبەرهينان دابىن بكات.

4. بازارى گەرە و ھەمەچەشن: قەبارە و ھەمەچەشنى بازار ھۆكارىكى گىرنگە بۆ راکىشانى وەبەرهينانى راستەوخۆى بيانى. ئەو ولاتانەى بازارىكى گەرە و گەشەسەندوويان ھەيە، بىكەيەكى بەكاربەرى بەھىزيان ھەيە، بەزۆرى جىگەى سەرنجى وەبەرهينەرانى بيانى.

5. ھىزى كارى لىھاتوو و تەكنەلۆژىيەى پىشكەوتوو: ھىزىكى كارى لىھاتوو كە بە تىچووى كەم بەردەستە و تەكنەلۆژىيەى پىشكەوتوو جىگەى سەرنجى گىرنگ بۆ وەبەرهينانى راستەوخۆى بيانى، چونكە دەبىتە ھۆى كەمكردنەوھى تىچوون و زيادكردنى بەرھەمھىنان.

6. ھاوبەشى حكومت و تايبەت: ھاوبەشى نيوان حكومت و كەرتى تايبەت رۆلىكى گىرنگ دەگىرپت لە راکىشانى وەبەرهينانى راستەوخۆى بيانى، لە رىگەى دابىنكردنى بەرنامەى پىشتىوانى و ھاندان بۆ وەبەرهينەران، ئاسانكارى بۆ رىكارە كارگىرپىيەكان، و كەمكردنەوھى ئاستەنگەكان.

بهشی سیهه

چه مکی نرخی ئالوگۆری دراو و کاریگه ریه کانی له سه ر ئابووری

یه که م: چه مکی نرخی ئالوگۆری دراو

چه مکی نرخی ئالوگۆر ئاماژیه به ئه و به هایه ی که به دراوی نه ته وه یه ک دیاری کراوه له پیوه ندی له گه ل دراوه بیانیه کان له بازاری جیهانیدا. وه ک توخمیکی بنه رته ی له سیسته می دراوا کارده کات و کاریگه ریه کی به رچاوی له سه ر ئابووریه نیشتمانیه کان و په یوه ندیه بازارگانیه نیوده وه لته یه کان هه یه. نرخی ئالوگۆر به چه ندین هۆکار دیاری ده کریت، له وانه داینامیکی دابینکردن و داواکاری به دراوه کان، سیسه ته ی دراو، ئاسۆی ئابووری و پروداوه سیاسی و ئابووریه جیهانیه کان. له هه ندیک سیسته می دراوا، وه ک پزیمه کانی نرخی ئالوگۆری جیگیر، نرخی ئالوگۆر به جیگیری ده مینته وه، له کاتیکدا له سیسته می نرخی ئالوگۆری نه رم و نیاندا، رۆژانه به پشتبه ستن به بارودۆخی بازار ده گۆریت. تیگه یشتن له نرخی ئالوگۆرکردن زۆر گرنگه به وه به رهینه ران و کۆمپانیاکان و حکومه ته کان به دارشتنی ستراتیژی له بازارگانی نیوده وه لته ی و به رپه وهردی مه ترسیه دارایه کان به شیوه یه کی کاریگه ر. سه ره رای ئه وه ش، نرخی ئالوگۆر وه ک نیشاندهری گرنگ به هیزی ئابووری ولاتیگ و توانای رکا به ریکردنی له ئاستی جیهانیدا کارده کات. نه ته وه یه ک که دراویکی به هیزی هه بیت، ره نگه سوود له سووده کانی وه ک که مبه وونه وه ی تیچووی هاورده کردن، زیادبوونی هیزی کرین به هاوولاتیانی و به رزبوونه وه ی سه رنجراکیشیی به وه به رهیتانی بیانی به هر مه ند بیت. به پیچه وانه وه، ره نگه دراویکی لاوازتر هه نارده کردن به رز بکاته وه به لام تیچووی هاورده کردن زیاد بکات، که ئه گه ری هه یه ببیته هۆی فشاره کانی هه لاوسان. به یه زۆر جار حکومه ته کان سیسه ته کان جیه جی ده که ن به کاریگه ری له سه ر نرخی ئالوگۆرکردن، ئامانجیان به ده سته یانی سه قامگیری ئابووری و به ره وپیشبردنی گه شه کردن و پاراستنی توانای کیپرکی له بازاری جیهانیدا. به گشتی، نرخی ئالوگۆر پۆلیکی

گرنگ دهگیریت له د ارشتتی سیاسته ئابوورییه کان، په یوه نډییه بازرگانیه کان و بریاره کانی وده بهرینان، ئه مه ش وایکړدووه که بیته ره چا وکړدی سهرکی له شیکاری بازاره داراییه جیهانییه کان و رهوته ئابوورییه گوره کاند (عمر و احمد، 2011، 6)

دوهم: گرنگی نرخي نالوگوري دراو

گرنگی نرخي نالوگور له کاریگه ریه بهر چاوه کاندایه له سهر لایه نه جیاوازه کانی ئابووری، له وانه بازرگانی، وده بهرینان، هه لوسان و سه قامگیری ئابووری. نرخي نالوگور راسته و خو کاریگه ریه له سهر توانای کیپرکی کال و خزمه تگوزارییه کانی ولاتیک له بازاری نیوده وله تیدا هه یه. نرخي نالوگور له بار ده توانیت هه نارده ی ولاتیک بو کریارانی بیانی هه رزان بکات، به مه ش هه نارده کړدن هان بدات و به شداری له گه شه ی ئابووریدا بکات. به پیچه وانه وه، نرخي نالوگور که متر له بار په ننگه ریگری له کیپرکی هه نارده کړدن بکات و کورتهینانی بازرگانی فراوانتر بکات (Blomberg, 2006,)

جگه له وهش، نرخي نالوگور کاریگه ریه له سهر هاتنی وده بهرینانی راسته و خو ی بیانی (وده بهرینانی راسته و خو ی بیانی (هه یه به کاریگه ریه له سهر گه پانه وه ی چاوه پروانکراو و مه ترسییه کانی په یوه ست به وده بهرینان له ولاتیک دیاریکراودا. زورجار رژیمکی جیگیر و پیشبینیکراوی نرخي نالوگور له لایه ن وده بهرینه رانی بیانییه وه په سهند ده کړیت چونکه نادلنیایی که مده کاته وه و مه ترسی دراو که مده کاته وه، به م شیویه هانی هاتنی وده بهرینانی راسته و خو ی بیانی ددات که ده توانیت به شداریت له گه شه پیدانی ئابووری و په خساندنی هه لی کار) (Chinn et al., 2014)

ههروهه نرخی ئالوگۆر پۆلیکی گرنگ دهگیریت له کۆنترۆلکردنی ههلاوسان. پهنگه دابهزینی بههای دراو ببیتته هۆی ههلاوسانی هاورددهکراو لهگهه زیادبوونی تیچووی کالای و کهرهستهی خاو و هاورددهکراو، ئەمەش به ئەگهه ریکی زۆرهوه فشاری بهرزبوونهوهی لهسه نرخی بهکاربهران دروست دهکات. زۆرجار بانکه ناوهندییهکان سیاسهته دراوییهکان ریکدهخن، لهوانهش پێژهی سوود، بۆ بهپێوهبردنی جولهی نرخی ئالوگۆر و کۆنترۆلکردنی فشارهکانی ههلاوسان (Obstfeld, et al., 2008)

جگه لهوهش سهقامگیری نرخی ئالوگۆر زۆر گرنگه بۆ پاراستنی سهقامگیری ئابووری گشتی. ناجیگیری زۆر یان ههلاوسانی توند له نرخی ئالوگۆردا دهتوانیت چالاکیی ئابووری تیکبدا و نادانیی دروست بکات و متمانهی وهبه رهینهران تیکبدا. بۆیه زۆرجار دارپێژه رانی سیاسهت دهستوهردان له بازارهکانی دراودا دهکهن بۆ سهقامگیرکردنی نرخی ئالوگۆر و پێگیرکردن له قهیرانی دارایی (Taylor, 2004)

نرخی ئالوگۆرکردن دیاریکه ریکی سه رهکییه بۆ ئەدای ئابووری و توانای کینبرکی ولاتیک له ئابووری جیهانیدا. گرنگییه کهی له کاریگه رییهکانیدا به لهسه ر بازرگانی، وهبه رهیتان، ههلاوسان و سهقامگیری ئابووری، ئەمەش وایکردوه که ببیتته لایه نیکی گرینگ له دارشتنی سیاسهت و شیکاری ئابووریدا.

سېئېم: جۆرهكانى ئالوگۆرى دراو

جۆرهكانى نرخى ئالوگۆرکردن به پېي شىۋازى ديارىكردنى به ھاى دراوى ناوخۆيى له بهرامبەر دراوه بيانييهكان دهگۆرپت. جۆرى ئه و پڙيمهى ولاتىك دهگريته بهر، چهند ھوكارىك كاريگه ره، له وانه پيگهاتهى ئابوورييهكهى و ئامانجه دراوى و ئابوورييهكانى. له نيوان جۆره سهرهكويهكانى نرخى ئالوگۆردا دهتوانرپت ئماژه پيكرپت:

1. سيستمى جيگير: له م سيستمه مه دا به فهرمى نرخى ئالوگۆر ديارى دهكرپت و له كورتخايه ن يان دريژخايه ندا به جيگيرى ده مينپته وه و بانكى ناوه نديش ده ستوهردان دهكات بۆ پاراستنى سه قامگيرييه كهى له كاتى پيويستدا.

2. سيستمى نه رم و نيان: له م سيستمه مه دا نرخى ئالوگۆرکردن به پشتبه ستن به هيزه كانى داينكردن و خواست له بازاردا ديارى دهكرپت، ئه مه ش وا دهكات پوژانه به پيى گورانكارييه ئابوورى و سياسيه كان بگۆرپت.

3. سيستمى نيمچه نه رمى: ئه م سيستمه مه سه قامگيرى و نه رمى تيكه ل دهكات، به و پييهى رپگه به بانكى ناوه ندى ده دات ناوبه ناو ده ستوهردان بكات بۆ ئاراسته كردنى ئاراستهى گشتى نرخى ئالوگۆر.

4. ھاوكارى دراوى: له م جۆره دا دراو له نيوان چهند ولاتىكدا ستاندارد دهكرپت، ئه مه ش واين ليدهكات يه ك سيستمى نرخى ئالوگۆرکردن يان ھاوبه ش بيت.

ئه م سيستمه مه جياوازه له رادهى ده ستيوهردانى حكومه ت يان دراوى له دانانى نرخى ئالوگۆردا، ئه مه ش كاريگه رى له سه ر سه قامگيرى ئابوورى و بازرگانى ولاتان ده بيت. پيويسته ئه م جۆره يان له بهرچاو بگيرين و پولى هه ريه كه يان تيبگه ين له ديارىكردنى سياسه تى دراوى و ئابوورى ولاتان بۆ گه يشتن به سه قامگيرى و گه شهى ئابوورى به رده وام (Williamson, 1994)

به شی چوارهم

کاریگه‌ری نرخی ئالوگۆر و وه‌به‌ره‌یتانی راسته‌وخۆی بیانی

یه‌که‌م: چه‌مکی کاریگه‌ری نرخی ئالوگۆر و وه‌به‌ره‌یتانی راسته‌وخۆی بیانی

نرخی ئالوگۆر و وه‌به‌ره‌یتانی راسته‌وخۆی بیانی دوو پیکه‌اته‌ی گرنگی ئابووری جیهانین، هه‌ریه‌که‌یان پۆلیکی گرنگ ده‌گێرن له‌ دارشتنی چالاکیه‌ ئابوورییه‌کان و په‌یوه‌ندییه‌ نیوده‌وله‌تییه‌کان. نرخی دراوی ئالوگۆر ئاماژه‌یه‌ بۆ به‌های دراوی ولاتیکی له‌ پیوه‌ندی له‌گه‌ل دراوه‌کانی تردا، که‌ له‌لایه‌ن هه‌یزه‌کانی دابینکردن و داواکاری له‌ بازاری ئالوگۆری دراوی بیانیدا دیاری ده‌کریت. له‌ به‌رامبه‌ردا وه‌به‌ره‌یتانی راسته‌وخۆی بیانی بریتیه‌ له‌ وه‌به‌ره‌یتان له‌لایه‌ن دامه‌زراوه‌ بیانییه‌کانه‌وه‌ له‌ به‌ره‌مه‌یتان یان کاره‌کانی بازرگانی ولاتیکی، زۆرجار له‌ ریگه‌ی دامه‌زراندنی کۆمپانیای لق، کۆمپانیای هاوبه‌ش، یان به‌ده‌سته‌یتان. هه‌ردوو نرخی ئالوگۆر و وه‌به‌ره‌یتانی راسته‌وخۆی بیانی له‌ ژیر کاریگه‌ری چه‌ندین هۆکاری بێشوماردان، له‌وانه‌ بنه‌ما ئابوورییه‌کان، سیاسه‌تی دراو، سه‌قامگیری سیاسی و هه‌ستی وه‌به‌ره‌یتان. تیگه‌یشتن له‌ په‌یوه‌ندی نیوان نرخی ئالوگۆر و وه‌به‌ره‌یتانی راسته‌وخۆی بیانی بۆ دارپه‌ژهرانی سیاسه‌ت و وه‌به‌ره‌یتان و بازرگانه‌کان به‌ هه‌مان شیوه‌ زۆر گرنگه‌، چونکه‌ ده‌توانیت کاریگه‌ری قوولی له‌سه‌ر گه‌شه‌ی ئابووری و دامه‌زراندن و توانای کێبڕکێی نیوده‌وله‌تی هه‌بیت.

دووه‌م: په‌یوه‌ندی نیوان نرخی ئالوگۆر و وه‌به‌ره‌یتانی راسته‌وخۆی بیانی

په‌یوه‌ندی نیوان نرخی ئالوگۆر و وه‌به‌ره‌یتانی راسته‌وخۆی بیانی ئالۆز و فره‌لایه‌نه‌یه‌، جوله‌ی نرخی ئالوگۆر راسته‌وخۆی کاریگه‌ری له‌سه‌ر سه‌رنج‌پراکێشی ولاتیکی هه‌یه‌ وه‌ک شوپینکی مه‌به‌ست بۆ وه‌به‌ره‌یتانی بیانی. دابه‌زینی به‌های دراو ده‌توانیت سه‌روه‌ت و سامانی ولاتیکی بۆ وه‌به‌ره‌یتانی بیانی هه‌رزانت‌ر بکات، به‌ شیوه‌یه‌کی کاریگه‌ر تیچووی چوونه‌ ژووره‌وه‌ که‌م بکاته‌وه‌ و ئه‌گه‌ری زیادکردنی هاتنی وه‌به‌ره‌یتانی راسته‌وخۆی بیانی به‌ پێچه‌وانه‌وه‌،

به‌رزبونه‌وهی نرخى دراو په‌هنگه وده‌رهینه‌رانى بیانى رابگریت چونکه سه‌روهت و سامانه‌کان تاراده‌یه‌ک گرانتر ده‌کات، ئەمه‌ش داهاتى وده‌رهینه‌کان که‌مده‌کاته‌وه و ئەگه‌رى هه‌یه بیهته هۆى دابه‌زینی وده‌رهینه‌رانى راسته‌وخۆى بیانى .به‌لام په‌یوه‌ندى نیوان نرخى ئالوگۆر و وده‌رهینه‌رانى راسته‌وخۆى بیانى ته‌نها به ئاراسته‌ى جو‌له‌ى دراوه‌کان دیارى ناکرئ به‌لکو به سه‌قامگیرى و پیش‌بینیکردنى هه‌لاوسانى نرخى ئالوگۆرپى دراویش دیارى ده‌کریت. ئەو ولاتانه‌ى که پژیىمى جیگیر و پیش‌بینیکراوى نرخى ئالوگۆریان هه‌یه، په‌هنگه زیاتر سه‌رنج‌راکیش بن بو وده‌رهینه‌رانى بیانى، چونکه ژینگه‌یه‌کى له‌بار بو پلاندانانى وده‌رهینه‌رانى درێژخایه‌ن و به‌ریوه‌بردنى مه‌ترسییه‌کان دابین ده‌که‌ن.

سێیه‌م: ناجیگیرى نرخى ئالوگۆر و وده‌رهینه‌رانى راسته‌وخۆى بیانى

ناجیگیرى نرخى ئالوگۆر که به‌پله‌ى هه‌لاوسانى نرخى ئالوگۆر به‌تیه‌رپه‌وونى کات پیناسه ده‌کریت، ده‌توانیت هه‌م کاریه‌رى ئەرینى و هه‌م کاریه‌رى نه‌رینى له‌سه‌ر وده‌رهینه‌رانى راسته‌وخۆى بیانى هه‌بیت. په‌هنگه ناجیگیرى مامناوه‌ندى نرخى ئالوگۆر وه‌ک به‌شیکى ئاسایى له‌ داینامیکى بازاردا هه‌ست پیکریت و په‌هنگه به‌ شیوه‌یه‌کى به‌رچاو وده‌رهینه‌رانى بیانى رابگریت. له‌ راستیدا، تا راده‌یه‌ک له‌ ناجیگیرى ده‌توانیت سوودبه‌خش بیت، چونکه رینگه به‌ نرخى ئالوگۆر ده‌دات له‌گه‌ل گۆرانکاریه‌کانى بنه‌ما ئابوورییه‌کان و شوکى ده‌ره‌کیدا بگونجیت. به‌لام ناجیگیرى زیاده‌ى نرخى ئالوگۆر ده‌توانیت نادلنایى دروست بکات و مه‌ترسییه‌کانى په‌یوه‌ست به‌ وده‌رهینه‌رانى راسته‌وخۆى بیانى زیاد بکات، ئەمه‌ش ده‌بیهته هۆى که‌مبوونه‌وه‌ى رۆیشتنى وده‌رهینه‌کان و هه‌لاتنى سه‌رمایه. هه‌روه‌ها ئاستى به‌رزى ناجیگیرى ده‌توانیت رینگى له‌ پلاندانان و بریاردانى درێژخایه‌نى وده‌رهینه‌کان بکات، چونکه په‌هنگه وده‌رهینه‌ران وریاتر بن و دوودل بن له‌ پابه‌ندکردنى سه‌رمایه بو پرۆژه‌کان له‌و ولاتانه‌ى که نرخى ئالوگۆریان ناجیگیره.

چوارهم: رژیمةکانی نالوگور و وهبه رهینانی راسته و خوی بیانی

هه لېژاردنی رژیمة نرخی نالوگور که له لایه ن ولاتیکه وه په سهند ده کریت دتوانیت کاریگه ریبه کی بهرچاوی هه بیته له سهر هاتنی وه به رهینانی راسته و خوی بیانی و تیروانینه کانی وه به رهینه ران. رژیمة جیاوازه کانی نرخی نالوگور، وه کو نرخی نالوگوری جیگیر، نهرم و نیان، یان بهرپوه به دراو، پلهی جیاوازی نهرمی و دهستیوهردانی دهسه لاته دراوییه کان به دواي خویدا دههینیت. نه و ولاتانهی که رژیمة نرخی نالوگوری جیگیر یان هه یه، که بانکی ناوهندی دراوی ناو خوی به دراویکی بیانی یان سه به ته یه ک دراوه وه ده به سستیته وه، له وانه یه سه قامگیری زیاتری نرخی نالوگور دابین بکه ن به لام رهنگه روو به رووی تهحه ددیش ببنه وه له خوگونجاندن له گه ل شوکی دهره کی و پاراستنی توانای کیپرکی. له بهرامبه ردا، نه و ولاتانهی که رژیمة نالوگوری نهرمیان هه یه، که نرخه کانی نالوگور له لایه ن هیزه کانی بازاره وه دیاری ده کریت، له وانه یه تووشی ناجیگیری زیاتری نرخه کانی نالوگوری دراو بن به لام رهنگه سوودمه ند بن له نهرمی زیاتر له خوگونجاندن له گه ل ناهاوسه نگییه ئابوورییه کان و شوکی دهره کیدا. رژیمة بهرپوه به دراو هه کانی نرخی نالوگوری هه لده فریت، که توخمه کانی هه ردوو نرخی نالوگوری جیگیر و نهرم و نیان تیکه ل ده که ن، ریگه به هه ندیک پلهی نهرمی له نرخی نالوگور ددات له هه مان کاتدا ریگه به دهسه لاته دراوییه کان ددات دهستوهردان له بازاره کانی دراودا بکه ن بو سه قامگیری کردنی نرخی نالوگور.

پینجه م: سیاستی نرخی نالوگور و بهرپوه پېشبردنی وه به رهینانی راسته و خوی بیانی

سیاستی نرخی نالوگور رولیکی گرنگ ده گیزیت له پیشخستنی هاتنی وه به رهینانی راسته و خوی بیانی و دروستکردنی ژینگه یه کی کارا بو وه به رهینه رانی بیانی. حکومه ته کان دتوانن سیاستی جوراوجوری نرخی نالوگور بگرنه بهر به ئامانجی پاراستنی سه قامگیری نرخی نالوگور، بهرپوه بردنی مه ترسییه کانی نرخی نالوگور و پیشخستنی وه به رهینانی راسته و خوی بیانی .

رژیمیکی جیگیر و پیشبینیکراوی نرخی ئالوگور بهگشتی له لایهن وه به رهینه رانی بیانییه وه پی باشتره، چونکه نادلنیایی که مده کاته وه و ژینگه یه کی گونجاو بو پلاندانان و بریاردانی دریژخایه نی وه به رهینان دابین ده کات. به لام رهنگه سه قامگیری نرخی ئالوگور به ته نیا بهس نه بیت بو راکیشانی هاتنی وه به رهینانی راسته وخوی بیانی، چونکه هوکاره کانی دیکه ی وهک بنه ما ئابوورییه کان، سه قامگیری سیاسی و متمانه ی وه به رهینه رانیش رولی گرنگ ده گیرن. جگه له سه قامگیری نرخی ئالوگور، حکومه ته کان له وانیه ریوشوینی دابینکردنی هاندان بو وه به رهینانی راسته وخوی بیانی جیبه جی بکن، وهک که مکردنه وهی باج، یارمه تییه کان و گهرهنتی وه به رهینان. جگه له وهش هه ماههنگی له نیوان سیاسهتی دراو و داراییدا شتیکی بنه ره تییه ههروه ها بو دلنیابوون له یه کدهنگی و یه کگرتووپی له ئامانجه کانی سیاسهتی ئابووری و دوورکه وتنه وه له سیگنال له ناکوکه کانی سیاسهت که رهنگه متمانه ی وه به رهینه ران تیکبدن.

بهشی چوارهم

لايهنى پراكتيكي تويژينهوه

تاقىكردنهوهى جيگيرى:

خشتهى (1) ئه نجامه كانى تاقىكردنهوه كانى سه قامگيرى نيشان ده دات بؤ زنجيرهى كاتى گؤراوه كانى تويژينهوه (وه به رهينانى راسته وخوى بيانى و نرخى ئالوگورپى دؤلارى ئه مريكى به رامبه ر دينارى عيراقى) به گويرهى تاقىكردنهوهى Phelps Peron PP و تاقىكردنهوهى Dokkie Fuller كه ADF ي پيشكه وتووه، كه تيندا دؤزراوته وه كه هه موو گؤراوه كان ناچيگيرن له ئاستى ره سه نى داتا كه و به پيى تاقىكردنهوهى PP و تاقىكردنهوهى ADF، بؤيه يه كه م جياوازى بؤ هه موو گؤراوه كان وه رگيراوه و وه ك خشتهى (2) نيشان ده دات.

خشتهى (1)

تاقىكردنهوهى جيگيرى به پيى شىوازى فليپس پيرون PP و دؤكى فوندر گه شه پيدير ADF بؤ گه رانى

گؤراوه كان

PP) خشتهى تاقىكردنهوهى ره گى يه كه			
At Level			
		XR	DIF
With Constant	t-Statistic	0.556063	2.420983-
	Prob.	0.9870	0.1415
		NO	NO
With Constant & Trend	t-Statistic	0.492108-	2.462701-
	Prob.	0.9806	0.3444
		NO	NO
Without Constant & Trend	t-Statistic	1.413554	2.166740-
	Prob.	0.9589	0.0304
		NO	Yes
UNIT ROOT TEST TABLE (ADF)			
At Level			

		XR	DIF
With Constant	t-Statistic	-0.047020	1.548379-
	Prob.	0.9480	0.4987
		NO	NO
With Constant & Trend	t-Statistic	1.160162-	1.658637-
	Prob.	0.9045	0.7534
		NO	NO
Without Constant & Trend	t-Statistic	2.086281	0.893996-
	Prob.	0.9898	0.3224
		NO	NO

سەرچاوه : (EViews 12)

خشتهی (2)

تاقیکردنهوهی جیگیری بۆیه کهم جیاوازی گۆراوهکانی توێژینهوه

UNIT ROOT TEST TABLE (PP)			
At First Difference			
		XR	DIF
With Constant	t-Statistic	2.165178-	2.131184-
	Prob.	0.2213	0.2338
		NO	NO
With Constant & Trend	t-Statistic	2.231322-	1.987385-
	Prob.	0.4618	0.5929
		NO	NO
Without Constant & Trend	t-Statistic	2.021863-	2.176550-
	Prob.	0.0425	0.0298
		**	**
UNIT ROOT TEST TABLE (ADF)			
At First Difference			
		XR	DIF
With Constant	t-Statistic	1.257913-	3.010916-
	Prob.	0.6386	0.0428
		NO	**
With Constant & Trend	t-Statistic	1.204642-	3.181434-
	Prob.	0.8949	0.1034
		NO	*
Without Constant & Trend	t-Statistic	0.570804-	3.104331-
	Prob.	0.4632	0.0028
		NO	***

سەرچاوه : (EViews 12)

ئەو ۋە پۈۋەن ۋە ئاشكرايە لە خشتەي (2) كە ھەندىك گۆراو ناچىگىرن لە جياوازي ئاستى يەكەم ۋە بەپىي تاقىكردنەوھى PP ۋە تاقىكردنەوھى ADF بۆيە جياوازي دووھم بۆ ھەموو گۆراوھكان ۋە رگىراوھ ۋەك لە خشتەي (3) نىشان دراوھ

خشتەي (3)

تاقىكردنەوھى جىگىرى بۆ جياوازي دووھى گۆراوھكانى تويزىنەوھ

UNIT ROOT TEST TABLE (PP)			
At Second Difference			
		XR	DIF
With Constant	t-Statistic	2.536788-	2.633082-
	Prob.	0.0037	0.0038
		***	***
With Constant & Trend	t-Statistic	2.531091-	2.926274-
	Prob.	0.0031	0.0041
		***	***
Without Constant & Trend	t-Statistic	2.557871-	2.619055-
	Prob.	0.0016	0.0099
		***	***
UNIT ROOT TEST TABLE (ADF)			
At First Difference			
		XR	DIF
With Constant	t-Statistic	4.990114-	1.664684-
	Prob.	0.0002	0.0006
		***	***
With Constant & Trend	t-Statistic	4.579672-	1.457063-
	Prob.	0.0041	0.0068
		***	***
Without Constant & Trend	t-Statistic	5.066454-	1.781217-
	Prob.	0.0000	0.0014
		***	***

سەرچاوھ : (EViews 12)

لە خشتەي (3) دەردەكەوئىت كە ھەموو گۆراوھكان جىگىر دەبن دوای ۋە رگرتنى جياوازي دووھمىيان بەپىي تاقىكردنەوھى PP Phelps Perron ۋە تاقىكردنەوھى پىشكەوتووى Dokki Fuller ADF، واتە گۆراوھكانى تويزىنەوھ تەواوكرن لە پۆلى (2). ئەمە بەو مانايە دئىت كە تاقىكردنەوھى يەكخستنى جۆھانسن ۋە تاقىكردنەوھى ئەنكل رانگەر دەتوانئىت جىبەجى بكرئىت.

1. تاقیکردنه‌وهی یه‌گگرتن به‌پیی تاقیکردنه‌وهی جو‌هانسن:

خشته‌ی (4) ئه‌نجامه‌کانی تاقیکردنه‌وهی جو‌هانسن بۆ په‌یوه‌ندی نیوان (وه‌به‌ره‌ینانی راسته‌وخوی دهره‌کی و نرخ‌ی دۆلاری ئەمریکی به‌رامبه‌ر به‌ دیناری عیراقی) به‌پیی تاقیکردنه‌وهی Trace و تاقیکردنه‌وهی Maximum Eigenvalue نیشان دهدات، که تئیدا پروون و ئاشکرایه که هه‌یه په‌یوه‌ندییه‌کی ته‌واوکه‌ر له نیوان گۆراوه تووژینه‌وه‌کان به‌پیی تاقیکردنه‌وهی شوینی و تاقیکردنه‌وهی زۆرتین به‌های تایبه‌ت.

خشته‌ی (4)

به‌های فاکته‌ری شوینی و زۆرتین به‌های نیگن به‌پیی تاقیکردنه‌وهی جو‌هانسن

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)				
Hypothesized	Eigenvalue	Trace	0.05	Prob.**
No. of CE(s)		Statistic	Critical Value	
None *	0.754203	72.62583	15.49471	0.0000
At most 1 *	0.132361	6.67304	3.841465	0.0098
Trace test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level				
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values				
Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)				
Hypothesized	Eigenvalue	Max-Eigen	0.05	Prob.**
No. of CE(s)		Statistic	Critical Value	
None *	0.754203	65.95279	14.2646	0.0000
At most 1 *	0.132361	6.67304	3.841465	0.0098
Max-eigenvalue test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level				
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level				
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values				

سه‌چاوه : (EViews 12)

2. ئه‌نجامی تاقیکردنه‌وهی ماوه‌ی خاوبوونه‌وهی گونجاو بۆ مۆدیلی یه‌که‌م:

ئهم تاقیکردنه‌وه به‌کارده‌ت بۆ دیاریکردنی ماوه‌ی گونجاوی دواکه‌وتنی نیوان گۆراوه‌کانی ژیر لیکۆلینه‌وه (وه‌به‌ره‌ینانی راسته‌وخوی بیانی و نرخ‌ی دۆلاری ئەمریکی به‌رامبه‌ر به‌ دیناری عیراقی) چه‌ندین ئامار له‌م بواره‌دا به‌کارده‌هینریت، وه‌ک له‌ خشته‌ی (5) دا دیاره‌،... باشتترین ماوه‌ی دواکه‌وتن ماوه‌ی سییه‌مه بۆ گۆراوه تووژینه‌وه‌کان به‌پیی پیوه‌ره‌کان ماوه‌کانی خاوبوونه‌وه هه‌لبژیره‌.

خشتهی (5)

نهنجای تاقیکردنهوهی ماوهی دوآکهوتنی گونجاو

VAR Lag Order Selection Criteria						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1590.4	NA	1.87E+28	70.77333	70.85363	70.80327
1	-1466.28	231.6899	8.98E+25	65.43469	65.67557	65.52449
2	-1361.38	186.4833	1.01E+24	60.95038	61.35186	61.10005
3	-1315.12	78.13160*	1.56E+23*	59.07206*	59.63414*	59.28160*
4	-1309.96	8.260038	1.49e+23	59.02039	59.74306	59.2898
* indicates lag order selected by the criterion						
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)						
FPE: Final prediction error						
AIC: Akaike information criterion						
SC: Schwarz information criterion						
HQ: Hannan-Quinn information criterion						

سهرچاوه : (EViews 12)

3. نهنجای پشکینیی هۆکار (Ankle Cranger): .

خشتهی (6) ئەم تاقیکردنهوه نیشان دەدات بە مەبەستی دیاریکردنی ئاراستهیی هۆکارگه‌راییی نیوان گۆراوه‌کانی تووژینه‌وه (نرخ‌ی زێر، نرخ‌ی دۆلاری ئەمریکی به‌رامبەر به‌ دیناری عێراقی، و نرخ‌ی نه‌وت)، نیشان دەدات که ئایا ئاراسته‌یی... هۆکارگه‌راییی یه‌کلایه‌نه‌ بوو، یان به‌رامبەر بوو، واته‌ هەر گۆراویک هۆکاری ئەوی دیکه‌یه، و له‌وانه‌یه‌ نه‌بییت. په‌یوه‌ندییه‌کی هۆکارانه‌ له‌ نیوانیاندا هه‌یه‌.

خشتهی (۷)

نهنجامی تاقیکردنهوهی هۆکارگه رایبی نهنجیل-گرانگه ر

Pairwise Granger Causality Tests			
Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
EXCHANGERATE does not Granger Cause DFI	47	7.17232	0.0021
DFI does not Granger Cause EXCHANGERATE		6.92606	0.0025

سه رچاوه : (EViews 12)

پروونه که په یوه نندییه کی هۆکارانه له نیوان وه به رهیتانی راسته وخوی دهره کی و نرخی دۆلاری ئەمریکی به رامبه ر دیناری عیراقی له ئاستی گرنگی 5% دا هه یه، که کاریگه ر ییبه که ی دوولایه نه یه له نیوان هه ردوو گۆراوه که دا کاتیک وه به رهیتانی راسته وخوی دهره کی کاریگه ر ی له سه ر نرخی ئالوگۆرکردن هه یه له دۆلاری ئەمریکی چونکه به های ئەگه ر ی $P = 0.0021 < 0.05$ و نرخی ئالوگۆرپی دۆلاری ئەمریکی هه روه ها کاریگه ر ی له سه ر نرخی زیڤ هه یه چونکه به های ئەگه ر ی $P = 0.0025 < 0.5$. ئەمه ش ئه وه دهرده خات که هه ردوو گۆراوه ی ژیر لیکۆلینه وه کاریگه ر ییان له سه ر یه کتر هه یه.

4. تاقیکردنهوهی ئاساییبون:

شیکارییه که به به راوردکردنی به های حیسابکراوی جاركی-بیرا (5.27325) له گه ل به های (x20.05) که له (df = 6) دا خشتهی بۆ دانراوه ئەنجام ده دریت، ئەگه ر له وه بچوو کتر بیت، گریمانه ی پووچ ره تده که یه وه و گریمانه ی به دیل قبول ده که ین، که... گریمانه ده کات که زنجیره پاشماوه کان به دوای دابه شکردنه که دا ناروات. بۆیه پاشماوه خه ملینراوه کانی مۆدیله که دابه شکردنیکی ئاسایی په یه ره وه ده که ن یان به شیوه یه کی ئاسایی دابه ش ده کراین چونکه:

- گریمانه ی پووچ: پاشماوه کان دابه شکردنیکی ئاسایی په یه ره وه ناکه ن
- گریمانه ی جیگروهه: پاشماوه کان دابه شکردنیکی ئاسایی په یه ره وه ده که ن
- به های ئەگه ر ی زیاتره له 5%، ئەمه ش واته ئیمه به دیله که قبول ده که ین

خشتهی (۸)

تاقیکردنه‌وهی ئاسایی بوون

VAR Residual Normality Tests													
Component	Skewness	Chi-sq	df	Prob.*	Component	Kurtosis	Chi-sq	df	Prob.	Component	Jarque-Bera	df	Prob.
1	0.159411	0.19906	1	0.6555	1	2.651145	0.238328	1	0.6254	1	0.437388	2	0.8036
2	-0.340357	0.907436	1	0.3408	2	2.838761	0.050913	1	0.8215	2	0.958348	2	0.6193
Joint		1.106495	2	0.5751	Joint		0.289241	2	0.8654	Joint	1.395736	4	0.8449
*Approximate p-values do not account for coefficient estimation													

سەرچاوه : (EViews 12)

تاقیکردنه‌وهی ئاساییبوون تاقیکردنه‌وهی دابه‌شکووننی ئاسایی پاشماوه‌کان

شیکارییه‌که به به‌راوردکردنی به‌های حیسابکراوی (Jarque – Bera) (1.395736) له‌گه‌ل به‌های (21.20) که له (df = 4) دا خشتهی بو دانراوه ئه‌نجام ده‌دریت، ئه‌گه‌ر له‌وه بچووکتتر بیت، ئه‌وا گریمانه‌ی پووچ ره‌ته‌ده‌که‌ینه‌وه و گریمانه‌ی به‌دیل قبول ده‌که‌ین.بۆیه ، پاشماوه خه‌ملینراوه‌کانی مؤدیله‌که دابه‌شکردنی ئاسایی په‌یره‌وه ده‌که‌ن، چونکه:

- گریمانه‌ی پووچ: پاشماوه‌کان دابه‌شکردنیکی ئاسایی په‌یره‌وه ناکه‌ن
- گریمانه‌ی جیگروهه: پاشماوه‌کان دابه‌شکردنیکی ئاسایی په‌یره‌وه ده‌که‌ن
- به‌های ئه‌گه‌ری زیاتره له 5%، ئه‌مه‌ش واته ئیمه به‌دیله‌که قبول ده‌که‌ین.

